

Wstęp

Tragedia Górnośląska jest jednym z najważniejszych, a zarazem najtragiczniejszych wydarzeń w historii Górnego Śląska w XX wieku. Z powodów geopolitycznych kwestia Tragedii Górnośląskiej była do 1989 roku tematem tabu. Wydarzenia 1945 roku nie istniały w dyskursie publicznym, nie zajmowała się nimi historiografia, a pamięć o losach mieszkańców Górnego Śląska przetrwała jedynie w świadomości społecznej. Uzupełnieniem tej wiedzy są również dokumenty zgromadzone w archiwach. Po 1989 roku sytuacja zmieniła się diametralnie, jednak ze względu na wieloletnie „usuwanie” ze świadomości tego tematu, sygnalizowana jest przez społeczeństwo śląskie oraz historyków konieczność szerszego przebadania tych zagadnień. Rok 2015 uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego został ogłoszony „Rokiem Pamięci Ofiar Tragedii Górnośląskiej 1945”, co wzbudziło szerokie zainteresowanie społeczeństwa śląskiego tą problematyką. W tych okolicznościach narodził się pomysł przybliżenia tych tragicznych wydarzeń, jakie miały miejsce w powiecie rybnickim w 1945 roku, szerszemu gronu odbiorców. Publikacja ukazała się w ramach realizowanego przez Stowarzyszenie MOJE MIASTO projektu pod tytułem: „Tragedia Górnośląska – nieznanne losy mieszkańców, jako element ochrony dziedzictwa kulturowego naszych ziem”.

Jak pisał Sebastian Rosenbaum: „Tragedia Górnośląska to pojęcie o spornej definicji, a właściwie pozbawione jednej definicji, poddawane różnym zabiegom definicyjnym. Nie istnieje konsensus wokół tego, czy mianem Tragedii Górnośląskiej obejmować należy tylko deportacje do ZSRS (jak chcieliby niektórzy uczestnicy debaty publicznej), czy włączyć także morderstwa dokonywane przez czerwonoarmistów na ludności cywilnej albo zbrodnie polskiego komunistycznego aparatu represji itd. Niektóre głosy negują całkowicie traktowanie wydarzeń 1945 r. jako odrębnej tragedii, wskazując, że za początek Tragedii Górnośląskiej uznać należy przynajmniej 1939 r.”¹. Autorzy niniejszej publikacji stoją na stanowisku, iż mia-

¹ S. ROSENBAUM, *Tragedia Górnośląska. W: Leksykon mitów, symboli i bohaterów Górnego Śląska XIX–XX wieku.* Red. B. LINEK, A. MICHALCZYK. Opole 2015, s. 303.

nem Tragedii Górnośląskiej należy określić całokształt działalności represyjnej radzieckich i polskich władz komunistycznych w stosunku do ludności górnośląskiej po zakończeniu II wojny światowej.

Z tym tematem wiąże się również jeszcze inna kwestia. Górny Śląsk jest regionem pogranicza o skomplikowanej historii, gdzie ścierały się różne kultury i narodowości. Ten aspekt również miał duży wpływ na wydarzenia na Górnym Śląsku w 1945 roku. Z jednej strony dowództwo Armii Czerwonej miało świadomość znaczenia tego regionu pod względem gospodarczym, ale także znało złożoną historię tych ziem. Z drugiej strony jednak, wielu żołnierzy frontowych nie znało tych aspektów i to powodowało różnego rodzaju, często tragiczne sytuacje, które również są opisane w publikacji.

Celem publikacji jest przedstawienie problemów związanych z Tragedią Górnośląską na ziemi rybnickiej. Ziemia rybnicka to popularne określenie regionu geograficzno-historycznego wokół Rybnika, utożsamiane z powiatem rybnickim. W 1945 roku w skład powiatu wchodziły 3 miasta i 29 gmin. Takie ujęcie tematu wydaje się celowe przede wszystkim ze względu na duży obszar, jaki obejmował powiat oraz na zatrzymanie się na prawie dwa miesiące frontu właśnie na terenie powiatu rybnickiego.

Książka składa się z trzech zasadniczych części. Pierwsza poświęcona została opisowi Tragedii Górnośląskiej na ziemi rybnickiej. Przedstawione zostały działania zbrojne w 1945 roku, zniszczenia wojenne oraz postępowanie Armii Czerwonej po wejściu na ten teren. Szczegółowo omówiona została kwestia deportacji, w tym opisane zostały jej etapy, statystyka, czasookres, kategorie osób deportowanych oraz motywy wywózek. Scharakteryzowane zostały również warunki transportu do Związku Radzieckiego, życia i pracy deportowanych. W miarę możliwości omówione zostały takie wątki, jak sytuacja mieszkaniowa, sanitarno-higieniczna oraz żywnościowa w radzieckich obozach. Scharakteryzowany został wpływ deportacji na życie gospodarcze i społeczne ziemi rybnickiej. Ukazano również przebieg procesu rehabilitacji mieszkańców powiatu rybnickiego oraz wysiedleń do Niemiec. Ostatni rozdział poświęcono funkcjonowaniu obozów pracy przymusowej przy kopalniach węgla kamiennego Rybnickiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego. W drugiej części opublikowane zostały wspomnienia i wywiady z deportowanymi do Związku Radzieckiego, ich krewnymi oraz osobami, które przeżyły wejście Armii Czerwonej na teren powiatu rybnickiego w 1945 roku. W trzeciej części można odnaleźć listę osób aresztowanych i internowanych w powiecie rybnickim, sporządzoną przez gminy powiatu w 1945 roku na potrzeby działań starostwa w Rybniku.

Podstawę źródłową stanowiły materiały archiwalne zgromadzone w Archiwum Państwowym w Katowicach Oddział w Raciborzu, z którego zasobu wykorzystane zostały przede wszystkim zespoły Starostwa Powiatowego oraz Powiatowej Rady Narodowej w Rybniku. Z kolei w Archiwum Państwowym w Katowicach

sięgnięto do zespołów Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego oraz Komitetu Powiatowego Polskiej Partii Robotniczej w Rybniku. Wykorzystano również zasób Archiwum Akt Nowych, Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Cieszynie; Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach, Archiwum Polskiej Akademii Nauk Oddział w Katowicach oraz Archiwum parafii w Pstrążnej. Wykorzystana została również dostępna literatura, w tym przede wszystkim ta stanowiąca najnowszy stan badań. Do publikacji o największym walorze poznawczym można zaliczyć następujące wydawnictwa: *Wywózka. Deportacja mieszkańców Górnego Śląska do obozów pracy przymusowej w Związku Sowieckim w 1945 roku. Faktografia – konteksty – pamięć*², *Deportacje do Związku Sowieckiego z ziem polskich w latach 1944–1945. Perspektywa porównawcza*³ oraz zbiór relacji osób deportowanych: „*Wywieziono nas bydłęcymi wagonami*”. *Relacje deportowanych z Górnego Śląska do Związku Sowieckiego w 1945 roku*⁴.

Autorzy składają podziękowania za ogrom pracy przy redakcji wywiadów oraz listy aresztowanych i internowanych Annie Mrowiec, Patrycji Tomiczek, Iwonie Zakrzewskiej oraz Markowi Wystyrkowi, któremu również należy wyrazić wdzięczność za koordynację prac przy projekcie.

W związku z ogromnym zainteresowaniem, jakim cieszyła się niniejsza publikacja wydana w 2016 i 2018 roku, oddajemy Czytelnikowi do rąk już trzecie wydanie rozszerzone i poprawione.

25 sierpnia 2017 roku odbyła się premiera spektaklu pod tytułem: „*Jo był ukradziony*” w Zabytkowej Kopalni Ignacy w Rybniku-Niewiadomiu. Spektakl został przygotowany w ramach projektu Stowarzyszenia MOJE MIASTO, a wyreżyserowany przez Katarzynę Chwałek-Bednarczyk. Scenariusz powstał na podstawie pierwszego wydania książki „*Jo był ukradziony*”. *Tragedia Górnos Śląska. Ziemia rybnicka*.

Z kolei 17 grudnia 2019 roku w Rydułtowskim Centrum Kultury miała miejsce premiera filmu „*Jo był ukradziony*” *Tragedia Górnos Śląska* w reżyserii Adama Grzegorzka, którego scenariusz został oparty na faktach opisanych w drugim wydaniu książki „*Jo był ukradziony*”. *Tragedia Górnos Śląska. Ziemia rybnicka*.

² *Wywózka. Deportacja mieszkańców Górnego Śląska do obozów pracy przymusowej w Związku Sowieckim w 1945 roku. Faktografia – konteksty – pamięć*. Red. S. ROSENBAUM, D. WĘGRZYN. Katowice 2014.

³ *Deportacje do Związku Sowieckiego z ziem polskich w latach 1944–1945. Perspektywa porównawcza*. Red. S. ROSENBAUM, D. WĘGRZYN. Katowice 2015.

⁴ „*Wywieziono nas bydłęcymi wagonami*”. *Relacje deportowanych z Górnego Śląska do Związku Sowieckiego w 1945 roku*. Wybór i oprac. S. ROSENBAUM, D. WĘGRZYN, przy współpracy K. KARTASIŃSKIEGO. Katowice 2015.

Kadry z filmu „*Jo był ukradziony*” *Tragedia Górnośląska*
w reżyserii Adama Grzegorzka

Fot. Marek Wystyrk